

Hva synes folk om straffenivået?

Leif Petter Olaussen

Hva synes folk om straffenivået?

En empirisk undersøkelse

NOVUS FORLAG

Oslo – 2013

© Novus AS 2013.

ISBN 978-82-7099-719-0

Omslag: Geir Røsset

Sats og layout: Forfatteren

Trykk: Interface Media AS, Oslo.

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Indholdsfortegnelse

Forord	1
1. Ny straffelov med strengere straffer	3
1.1 Innledning	3
1.2 Hovedtrekk i Regjeringens lovforslag	4
1.3 Minstestraff og normalstraffenivå	8
1.4 Justiskomiteens behandling av lovforslaget	9
1.5 Nesten bare begeistring og glede i Stortinget	12
1.6 Marsjordre til domstolene	14
1.7 Nytt lovvedtak og ny marsjordre	20
1.8 Straffelovsendringen og den alminnelige rettsbevissthet	22
2. Straffene er for milde – fengsel er som hotellopphold	26
2.1 Innledning	26
2.2 Opplegget av telefonintervjuer	29
2.3 Generelle oppfatninger om straffenivået	32
2.4 Holdninger til straff og partipolitiske oppfatninger	38
2.5 Holdninger til straff i et konkret tilfelle	41
2.6 En kort oppsummering	45
3. Metodisk opplegg av publikumsundersøkelsene om holdninger til straff	48
3.1 Innledning	48
3.2 Seks konkrete saker som utgangspunkt	49
3.3 Domstolens straffenivå fastsatt av to dommerpanel	51
3.4 Tre spørsmål og mange svaralternativer til hver sak	54
3.5 To publikumsundersøkelser: postsurvey og fokusgrupper	54

3.5.1	<i>Representative fokusgrupper</i>	56
3.5.2	<i>Landsomfattende postsurvey</i>	61
3.6	Svarprosenten i postsurveyen	62
3.7	Mange varianter av spørreskjemaet i postsurveyen	67
3.8	Straffskala for kombinasjoner av straff	68
3.9	En tilleggsbegrunnelse for straffskalaen	74
4.	Hvilken straff ville folk gitt selv i de seks sakene?	80
4.1	Innledning	80
4.2	Straff som fokusgruppedeltakerne ville gitt	81
4.2.1	<i>Vold i parforhold</i>	81
4.2.2	<i>Forsøk på heroinsmugling</i>	83
4.2.3	<i>Kioskran</i>	84
4.2.4	<i>Voldtekt</i>	86
4.2.5	<i>Bankbedrageri</i>	88
4.2.6	<i>Gatevold</i>	89
4.3.	Litt om samstemmigheten mellom de to undersøkelsene	91
4.4	Viljen til å bruke ubetinget fengsel	94
4.5	Straffenivået og de reaksjoner publikum ville gitt selv	99
4.6	Er det forskjellig tilbøyelighet til å straffe i ulike befolknings-grupper?	102
4.7	En kort oppsummering	108
5.	Mange undervurderer straffenivået i domstolene	111
5.1	Innledning	111
5.2	En første oversikt over antatt straffenivå	112
5.3	Prosentandel for hver sak som trodde at straffen ville blitt ubetinget fengsel	116
5.4	Straffenivået sammenholdt med alle kombinasjoner av straff	120
5.5	Hvorfor undervurderer folk straffenivået?	122
5.6	En kort oppsummering	129
6.	Individuell variasjon i tilbøyelighet til å straffe	131
6.1	Innledning	131
6.2	Måling av individuell tilbøyelighet til å straffe	132

6.3	Variasjoner i tilbøyelighet til å straffe i de to publikumsundersøkelsene	134
6.4	Forskjeller mellom kjønn og aldersgrupper i tilbøyelighet til å straffe?	139
6.5	Er det forskjeller mellom bostedstyper i folks tilbøyelighet til å straffe?	144
6.6	Fokusgruppedeltakernes oppfatning av andres tilbøyelighet til å straffe	147
6.7	En kort oppsummering	154
7.	Tildeling av straff etter forholdsmessighetsprinsippet	156
7.1	Innledning	156
7.2	Forholdsmessighetsprinsippet i strafferetten.	157
7.3	Noen likheter mellom strafferettslig og alminnelig moralsk tenking .	161
7.4	Forholdsmessighetsprinsippet i lys av annen empirisk forskning	165
7.5	En skisse av antakelsen om forholdsmessighetsprinsippets vekt	176
7.6	Er svarene i befolkningsundersøkelsene forenlige med den teoretiske skissen?	179
7.7	En kort oppsummering	188
8.	Betydningen av ulike straffutmålingsmomenter	190
8.1	Innledning	190
8.2	Spiller kjønn og etnisitet noen rolle for straffen?	192
8.3	Hvilken betydning har misbruksproblemer for straff?	194
8.4	Har sosiale problemer betydning for utmåling av straff?	196
8.5	Hvilken betydning har tidligere straff ved straffutmåling?	199
8.6	En kort oppsummering	202
9.	Noen oppsummerende konklusjoner	204
Referanser	209	
Vedlegg 1	217	
Vedlegg 2	233	
Vedlegg 3	234	

Forord

I mai 2009 vedtok Stortinget siste del av ny straffelov med en betydelig skjerping av straffen for voldspreget kriminalitet. Fængselsstraffene ble forlenget med omtrent en tredel av det som da var vanlig. Siden det var vanskelig å gjøre disse lovendringene gyldige umiddelbart, slik Stortinget ønsket, ble de samme straffene ett år senere tatt inn i straffeloven av 1902 som fortsatt er gjeldende.

I Stortinget ble det hevdet at disse straffeskjerpningene var nødvendige ut fra den alminnelige rettsbevissthet. Folk ønsket dem, og det var full enighet på Stortinget om å innføre dem straks. Men i forarbeidene til lovendringene finnes det ingen opplysninger om at folks holdninger til straff var undersøkt. Og når bare omkring fem prosent av befolkningen er medlem i politiske partier, og de heller ikke ble systematisk konsultert, kan ikke stortingsrepresentantene ha visst om straffeskjerpningene var ønsket av folk. Det er overraskende at stortingsrepresentantene tok så lett på dette kunnskapsspørsmålet fordi de ofte sier at også kriminalpolitikken skal være kunnskapsbasert. Og det er beklagelig fordi det skaper grunnlag for tvil om straffeskjerpningenes legitimitet.

Formålet med denne boka er å redegjøre for omfattende undersøkelse av befolkningens holdninger til straff for utvalgte former for kriminalitet, deriblant voldshandlinger som Stortinget skjerpet straffen for. Dermed kan undersøkelsene besvare spørsmålet om lovendringene var i overensstemmelse med folks oppfatninger. Hvis politikerne hadde ventet til høstsesjonen 2010 med det siste lovvedtaket, ville de hatt tilgang til hovedresultater fra undersøkelsene, men så lenge ville de ikke vente.

Hovedresultatene ble presentert i en kortere og midlertidig rapport i august 2010 publisert som grunnlag for en muntlig presentasjon på Nordisk Kriminalistmøte i København, siden undersøkelsen var del av

en felles nordisk undersøkelse. Det er ikke oppdaget vesentlige feil i den midlertidige rapporten, men enkelte mindre unøyaktigheter er rettet opp, og det er gjennomført flere reanalyser og tilleggsanalyser for å forstå sammenhengene i materialet.

Undersøkelsene ble gjennomført sammen med mine nordiske kolleger, professorene Flemming Balvig, Helgi Gunnlaugsson og Henrik Tham. Vi publisert sammen en artikkel i 2010 om hovedresultater som er felles for de fire landene. Selv om jeg tok initiativet til undersøkelsen, ville den aldri blitt gjennomført uten deres bidrag og begeistring. Derfor står jeg i stor takknemlighetsgjeld til dem alle, men særlig til Flemming Balvig som er opphavsmann til det metodiske design som ligger til grunn for undersøkelsene.

Jeg er også takk skyldig for økonomisk støtte fra Nordisk Samarbeidsråd for kriminologi, Det Kongelige Justis- og politidepartement og min arbeidsgiver, Institutt for kriminologi og retts sosiologi ved Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo. Boka hadde heller ikke latt seg realisere uten rause trykkingsbidrag fra Ulla Bondesons stiftelse for retts sosiologisk og kriminologisk forskning i Sverige, og fra min arbeidsgiver, Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Mange takk til begge.

Ved ulike anledninger har jeg fått interesserte og fruktbare tilbakemeldinger fra kolleger ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi, og fra utenlandske kolleger i forbindelse med at jeg har lagt fram deler av materialet på konferanser. Jeg takker dem alle for bidragene, ingen nevnt, ingen glemt.

Alt ansvar for det som blir formidlet i boka er imidlertid mitt.

Oslo 27. januar 2013.

Leif Petter Olaussen